

ทุนทางสังคมกับการจัดการความรู้สู่ชุมชนพึ่งตนเอง :
กรณีกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน
Social capital and knowledge management toward
self-reliant community: A case of Silalang Community
Forest Preservation Group, Pua District, Nan Province

กมลวรรณ วรรณธำ
Kamonwan Wanthanang

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทุนทางสังคมและกระบวนการจัดการความรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมกับการจัดการความรู้ที่นำไปสู่การพึ่งตนเองของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง มีทุนทางสังคมที่หลากหลาย ประกอบด้วย เครือข่ายทางสังคม ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การติดต่อสื่อสาร บรรทัดฐานทางสังคม ความไว้วางใจ และการพึ่งพาอาศัย ทุนทางสังคมเหล่านี้

มีความสัมพันธ์กับการสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ การแบ่งปันความรู้ และการประยุกต์ใช้ความรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง จนนำไปสู่การเกิดความรู้ใหม่ ได้แก่ การบริหารจัดการป่าตามกรรมสิทธิ์ การป้องกันป่า การฟื้นฟูป่า การอนุรักษ์ป่า การใช้ประโยชน์จากป่า การจัดการน้ำ และกองทุนป่าชุมชนศิลาแลง ซึ่งความรู้เหล่านี้ ถือเป็นนวัตกรรมที่ขับเคลื่อนให้ชุมชนพึ่งตนเองโดยมีการบริหารจัดการป่าด้วยตนเอง จนทำให้สามารถคืนความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ป่าอีกครั้ง รวมทั้งทำให้ชาวบ้านรู้จักการอยู่ร่วมกับป่าอย่างสมดุลในฐานะการเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ

คำสำคัญ: ทุนทางสังคม, การจัดการความรู้,
ชุมชนพึ่งตนเอง

Abstract

The objectives of this article are (1) to study social capital and the process of knowledge management of Silalang Community Forest Preservation Group of Pua District, Nan Province and (2) to analyze relationship between the social capital and the knowledge management leading to self-reliance of Silalang Community Forest Preservation Group of Pua District, Nan Province.

The result shows that Silalang Community Forest Preservation Group has various social capitals; social networks, social interactions and cohesion, communication tools, social norms, trust and reciprocity. The social capitals relate with knowledge creation, knowledge accumulation, knowledge sharing and knowledge application. Various innovations derive from Silalang Community Forest Preservation Group such as ownership forest management, forest protection, forest revival, forest preservation, forest exploitation, water management and Silalang Community Forest Fund. This knowledge is an innovation enabling the community to be self-reliant in forest management which can return the forest its plenteousness and makes villagers and the forest become mutually and equally the giver and taker.

Keywords: Social capital, Knowledge management, Self-reliant community

บทนำ

แนวคิดทุนทางสังคมได้รับการยอมรับทั้งระดับองค์การและสังคม Putnam (1995, p.67) อธิบายทุนทางสังคมเป็นลักษณะขององค์การทางสังคม ได้แก่ เครือข่าย บรรทัดฐาน และความไว้วางใจทางสังคม ที่อำนวยความสะดวกในการประสานงานและความร่วมมือเพื่อผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ทุนทางสังคมไม่มีการลดคุณค่าลง เพราะเมื่อนำไปใช้ก็ยิ่งเพิ่มพูนและพัฒนาขึ้น (Adler & Kwon, 2009 p.94) สำหรับการพัฒนาชุมชน ทุนทางสังคมจัดเป็นทรัพยากรที่สำคัญอย่างยิ่ง ในการจัดการความรู้ของชุมชน หากชุมชนมีทุนทางสังคมมากย่อมจะส่งผลต่อการจัดการความรู้ที่นำไปสู่องค์ความรู้ใหม่ ยังผลให้ชุมชนลดการพึ่งพิงจากภายนอก จนสามารถเป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ ในประเทศไทยถึงแม้ว่าจะมีการศึกษาเรื่องทุนทางสังคมหลายมิติ แต่ในประเด็นความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมกับการจัดการความรู้สู่ชุมชนพึ่งตนเองถือเป็นประเด็นใหม่ที่มีความน่าสนใจ เพราะจะก่อให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับทุนทางสังคม และการจัดการความรู้ในบริบทขององค์กรชุมชนในประเทศไทย และสามารถนำมาเป็นแนวทางเพื่อกำหนดนโยบายสาธารณะเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาทุนทางสังคมของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน

๒. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน

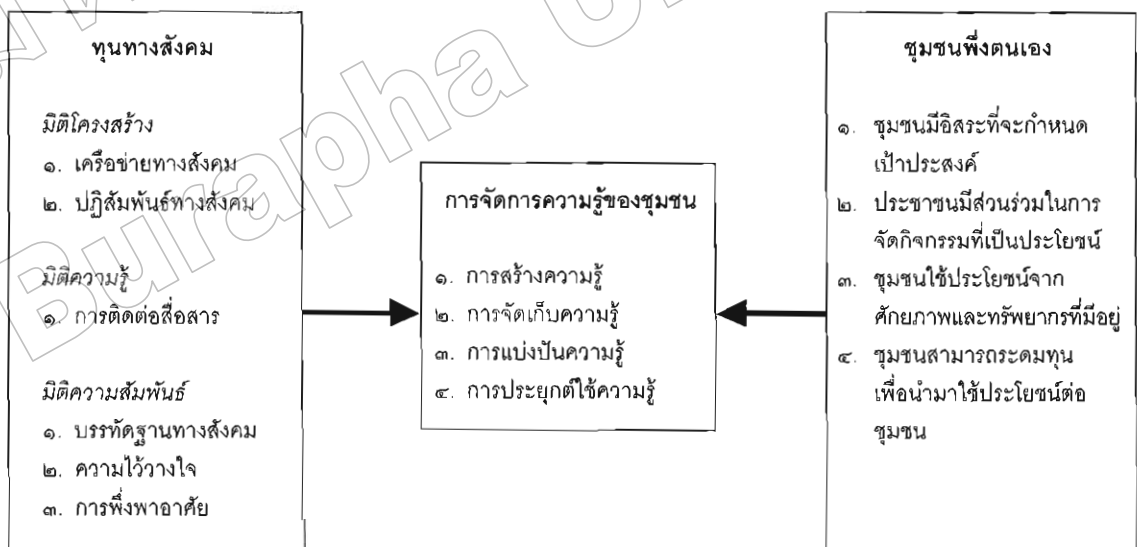
๓. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมและการจัดการความรู้ที่นำไปสู่การพึ่งตนเองของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) เชิงพรรณนา

(Descriptive) เพื่อมุ่งแสดงรายละเอียดพร้อมทั้งบริบทของปรากฏการณ์ที่เลือกมาศึกษา ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยการศึกษเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม หลังจากนั้นวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อเชื่อมโยงกับกรอบแนวคิด สำหรับกรณีศึกษาเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ที่เป็นการรวมกลุ่มเพื่ออนุรักษ์ป่าของชาวบ้านจำนวน ๖ หมู่บ้าน ประกอบด้วยหมู่บ้านชาวไทลื้อ ๒ หมู่บ้าน และหมู่บ้านคนพื้นเมือง ๒ หมู่บ้าน ในตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ ๑ ทุนทางสังคมกับการจัดการความรู้สู่ชุมชนพึ่งตนเอง

ตามภาพที่ ๑ กรอบแนวคิดการวิจัยมีที่มาจากแนวคิดของ Nahapiet และ Ghoshal (๑๙๙๘, p. ๒๔๔) ได้ระบุทุนทางสังคมเป็น ๓ มิติ ได้แก่ มิติโครงสร้าง มิติความรู้ และมิติความสัมพันธ์ มิติโครงสร้างเป็นทุนทางสังคมที่เอื้ออำนวยต่อการประสานความร่วมมือระหว่างบุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ทุนทางสังคมที่อยู่ในมิติโครงสร้าง ได้แก่ เครือข่ายทางสังคม และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม สำหรับมิติความรู้เป็นทุนทางสังคมที่เกี่ยวกับการติดต่อสื่อสารที่เป็นประโยชน์ระหว่างบุคคล ดังนั้น ทุนทางสังคมที่อยู่ในมิติความรู้ ได้แก่ การติดต่อสื่อสารและมิติความสัมพันธ์เป็นทุนทางสังคมที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของบุคคลที่เป็นมิตรภาพ และความสัมพันธ์ที่เป็นการให้ความเคารพระหว่างกันของบุคคล ทุนทางสังคมในมิติความสัมพันธ์ ได้แก่ บรรทัดฐานทางสังคม ความไว้วางใจ และการพึ่งพาอาศัย

ทุนทางสังคมทั้ง ๓ มิติดี้อาจได้ขับเคลื่อนให้เกิดการจัดการความรู้ภายในองค์กรชุมชน เนื่องจากในมิติโครงสร้าง การที่องค์กรชุมชนมีเครือข่ายทางสังคมทั้งภายในและภายนอกชุมชนจะส่งผลต่อการจัดการความรู้ในกรณีที่องค์กรชุมชนมีเครือข่ายทางสังคมแบบหลวมจะมีการถ่ายทอดความรู้ที่ไม่สลับซับซ้อน แต่หากองค์กรชุมชนมีเครือข่ายทางสังคมแบบเหนียวแน่นจะสามารถถ่ายทอดความรู้ที่มีความสลับซับซ้อนได้ดี สำหรับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม หากสมาชิกในองค์กรชุมชนมีการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมบ่อยครั้งจะทำให้สร้างโอกาสสำหรับการสร้างความรู้และ

การแบ่งปันความรู้ได้มากขึ้น มิติความรู้ องค์กรชุมชนที่มีการติดต่อสื่อสารอย่างต่อเนื่อง ในลักษณะการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การแก้ไขปัญหาาร่วมกันของสมาชิกในกลุ่ม รวมทั้งการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น มักจะก่อให้เกิดการจัดการความรู้ของกลุ่ม และมิติความสัมพันธ์ การที่องค์กรชุมชนได้สร้างบรรทัดฐานทางสังคม เช่น การแลกเปลี่ยนทางสังคม หรือการมีส่วนร่วมของประชาชน จะทำให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างความรู้ร่วมกัน และการแบ่งปันความรู้ ในเรื่องความไว้วางใจ องค์กรชุมชนที่สมาชิกให้ความไว้วางใจต่อกัน นอกจากจะช่วยให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความราบรื่น ความไว้วางใจยังเอื้อต่อการจัดการความรู้ด้วย เพราะหากบุคคลมีความไว้วางใจต่อกัน เมื่อมีการแบ่งปันความรู้ ผู้ถ่ายทอดย่อมแบ่งปันความรู้ และประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์ต่ออีกฝ่ายหนึ่งอย่างเต็มที่ ไม่ปิดบัง และทุนทางสังคมที่เป็นการพึ่งพาอาศัย องค์กรชุมชนที่มีการพึ่งพาอาศัยกัน สมาชิกจะมีความสนใจที่เอาใจใส่ผู้อื่นมาก ซึ่งก็จะทำให้เกิดการจัดการความรู้ โดยเฉพาะการแบ่งปันความรู้ ทำให้เกิดการแบ่งปันทรัพยากร ข้อมูลข่าวสาร และสิ่งที่มีประโยชน์ให้แก่กัน

การจัดการความรู้เป็นกระบวนการสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ การแบ่งปันความรู้ และการประยุกต์ใช้ความรู้ขององค์กรชุมชน การสร้างความรู้หมายถึงการปฏิสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องระหว่างความรู้ที่ฝังลึกกับความรู้ที่ชัดแจ้ง ที่มีการไหลอย่างเป็นเกลียวของความรู้ที่เคลื่อนผ่านทั้งระดับบุคคล กลุ่ม และ

องค์การ (Alavi & Leider, 2001, p.166) ความรู้สามารถเกิดขึ้นได้หลายรูปแบบ ได้แก่ ความรู้ได้มาจากการพัฒนาที่เกิดขึ้นภายในองค์กรชุมชนเอง เช่น การแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือความคิดเห็นระหว่างสมาชิกที่ทำให้เกิดความรู้ไปประยุกต์ใช้เพื่อการประกอบอาชีพหรือแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น หรือความรู้ได้มาจากการให้การช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนรวมทั้งจากเครือข่ายอื่น ๆ จึงทำให้เกิดความรู้ขึ้น ถัดมาคือการจัดเก็บความรู้ การจัดเก็บความรู้ในองค์กรชุมชนสามารถทำได้ ๒ ระบบใหญ่ คือระบบที่จัดเก็บไว้ในตัวคน หมายถึง คนที่ได้รับรู้มาจะโดยวิธีเรียนรู้ด้วยตนเองจากธรรมชาติ หรือได้รับการบอกหรือสอนจากผู้อื่น หรือจากการได้อ่าน ฟัง ดูจากสื่อใด ๆ ก็ตาม ความรู้จะถูกจัดเก็บคงอยู่ในตัวคนโดยตรงในรูปของความทรงจำ และทักษะ สำหรับระบบที่จัดเก็บไว้นอกตัวคน หมายถึงการถ่ายทอดออกมาจากตัวคนแล้วบันทึกไว้ในสื่อบันทึกชนิดต่าง ๆ เช่น หนังสือ รูปภาพ เครื่องบันทึกเสียง เป็นต้น สำหรับการแบ่งปันความรู้ หมายถึงพฤติกรรมแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งประกอบด้วยคนหรือกลุ่มอย่างน้อยสองข้างขึ้นไป ภายในองค์กรชุมชน โดยที่ฝ่ายหนึ่งเป็นเจ้าของความรู้ และอีกฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายที่ได้มาซึ่งความรู้ โดยที่กิจกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นไปด้วยความสมัครใจ กระบวนการสุดท้ายคือการประยุกต์ใช้ความรู้ หมายถึงกระบวนการที่องค์กรชุมชนนำความรู้เรื่องหนึ่งไปปรับใช้กับอีกเรื่องหนึ่งเพื่อสร้างแนวทางพัฒนาหรือแก้

ปัญหาชุมชน

เมื่อองค์กรชุมชนเกิดกระบวนการจัดการความรู้แล้ว ผลผลิตที่ได้ก็คือความรู้ ซึ่ง Davenport and Prusak (1998, p.56) มีมุมมองว่าความรู้ถูกสร้างจากสติปัญญาของมนุษย์ และองค์การที่มีสภาพแวดล้อมที่ดีเท่านั้นที่จะสามารถจูงใจให้บุคคลสร้าง แสดง แบ่งปัน และใช้ความรู้ที่มีได้ นอกจากนี้ความรู้ยังช่วยแก้ไขปัญหา และสร้างความสามารถที่นำไปสู่การปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นเมื่อองค์กรชุมชนนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาภายในชุมชนด้วยตนเอง ก็ไม่จำเป็นต้องขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ สำหรับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ชุมชนพึ่งตนเองหมายถึงสภาวะที่ชุมชนมีอิสระในการกำหนดเป้าประสงค์และตัดสินใจด้วยตนเอง โดยประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมที่สร้างความอยู่รอดของชุมชน มีการใช้ประโยชน์จากศักยภาพและทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่ และสามารถระดมทุนเพื่อนำมาแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชนของตนเอง

ผลการวิจัย

๑. ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง

ชุมชนศิลาแลง อำเภอบัว จังหวัดน่าน ประกอบด้วย ๘ หมู่บ้าน เป็นชาวไทลื้อ ๖ หมู่บ้าน และบ้านคนพื้นเมือง ๒ หมู่บ้าน สภาพทั่วไปของชุมชนศิลาแลงมีพื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขาติดกับดอยภูคา กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน

ศิลาแลงเกิดขึ้น มีสาเหตุจากในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๘ รัฐบาลมีนโยบายแยกสลายมวลชน กลุ่มน้อยจากคอมมิวนิสต์ โดยอพยพชาวเขา บนดอยภูคาลงมาบนพื้นราบ จากจำนวน ประชากรที่เพิ่มขึ้น ความต้องการปัจจัยในการ ดำรงชีวิตย่อมมากตามไปด้วย จึงทำให้มีการ ทำลายป่ามากขึ้นเพื่อนำพื้นที่มาทำไร่เลื่อนลอย รวมทั้งใช้ไม้ทำฟืนและไม้สำหรับปลูกบ้าน

ผลกระทบที่ตามมาจากการทำลายป่า ซึ่งเห็นเป็นรูปธรรมคือความแห้งแล้ง ไม่มีน้ำ หล่อเลี้ยงต้นกล้าในนา หลังฤดูเก็บเกี่ยวชาวบ้าน ไม่สามารถทำการเกษตรอย่างอื่นได้ คนจึง อพยพไปทำงานที่อื่น นำมาสู่สภาพบ้านแตก สลายหยกขาด วิถีชีวิตเหล่านี้จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ เกิดการรวมกลุ่มของชาวบ้านตำบลศิลาแลง ขึ้น

ผู้นำชุมชนพร้อมทั้งชาวบ้านรวมตัวกัน เพื่อหาสาเหตุและแนวทางแก้ไขปัญหานี้ และมี ข้อสรุปร่วมกันว่าสาเหตุของความแห้งแล้งมา จากการตัดไม้ทำลายป่าของชาวบ้านเอง ดังนั้น จึงได้นำเรื่องเข้าที่ประชุมสภาตำบลเพื่อหา แนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน ผู้ทรง คุณวุฒิ และชาวบ้าน ทุกฝ่ายต่างก็เห็นควรให้ มีการอนุรักษ์ป่า และกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์ ปฏิบัติร่วมกัน

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๑๗ ชุมชนศิลาแลง ได้เกิดการบริหารจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมที่ ชัดเจนในรูปแบบคณะกรรมการอนุรักษ์ป่า ซึ่ง มีตัวแทนของแต่ละหมู่บ้านเป็นกรรมการ และได้จัดทำกฎระเบียบป่าชุมชนขึ้น และใน พ.ศ. ๒๕๒๘ องค์การชุมชนที่ชื่อว่า “คณะกรรมการ รักษาป่าไม้และต้นน้ำลำธาร ตำบลศิลาแลง” ที่

มีคณะกรรมการเป็นตัวแทนจากหมู่บ้าน ๘ แห่ง ก็ได้เกิดขึ้นและได้รับการสนับสนุนจาก สภาตำบลศิลาแลง

ปัจจุบันกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง ดูแลพื้นที่ป่าชุมชนจำนวน ๑๐,๑๒๕ ไร่ ซึ่ง ความสำเร็จของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง ถือว่ามาจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่มุ่งเน้น การจัดการป่าแบบประชาธิปไตย นำไปสู่ การฟื้นคืนของป่าและยังได้รับการยอมรับจาก สังคมภายนอก

๒. ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างที่ได้ สัมภาษณ์จำนวน ๑๒ คน พบว่า ๒ ใน ๓ เป็นกลุ่มตัวอย่างเพศชาย กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีอายุระหว่าง ๔๕ - ๖๕ ปี กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด อาศัยอยู่ในพื้นที่ตั้งแต่เกิดจนถึงปัจจุบัน กลุ่ม ตัวอย่างประมาณ ๒ ใน ๓ จบการศึกษาระดับ ประถมศึกษา และกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่ มีอาชีพหลักคือการทำนา ทำสวน อาชีพเสริม คือการรับจ้างไถดิน สำหรับผู้หญิงอาชีพเสริม คือการทอผ้า

๓. ทูทางสังคมของกลุ่มอนุรักษ์ป่า ชุมชนศิลาแลง

การศึกษาพบว่าทูทางสังคมของกลุ่ม อนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง สามารถแบ่งเป็น ๓ มิติตามแนวคิดของ Nahapiet และ Ghoshal (1998, p. 244) อธิบายไว้ในกรอบแนวคิดการ วิจัยข้างต้น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ มิติโครงสร้าง ประกอบด้วย เครือข่ายทางสังคม และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ทูทางสังคมที่เป็นเครือข่ายทางสังคมที่พบ ของกลุ่มอนุรักษ์ มีทั้งภายในและภายนอก

กลุ่ม เครือข่ายทางสังคมภายในเป็นสังคมแบบเครือญาติ เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่มีเชื้อสายไทลื้อ และในอดีตคนไทลื้อนิยมแต่งงานในเครือญาติหรือสายตระกูลเดียวกัน เช่น สายตระกูลต๊ะแก้ว สายตระกูลช่างเหล็ก จึงทำให้ความสัมพันธ์ในชุมชนมีความเหนียวแน่นเพราะเป็นสังคมขนาดเล็ก เครือข่ายทางสังคมภายนอก กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้เข้าร่วมในเครือข่ายอีกเมืองน่านที่เป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนของจังหวัดน่าน ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีการสร้างความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใกล้เคียงในการอนุรักษ์ป่า ได้แก่ เทศบาลตำบลปัว องค์การบริหารส่วนตำบลภูคา และองค์การบริหารส่วนตำบลวรนคร

สำหรับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ภายในหมู่บ้านเองส่วนใหญ่เป็นการปฏิสัมพันธ์แบบพบหน้า มีร้านค้า และสหกรณ์ของหมู่บ้านเป็นแหล่งพบปะของชาวบ้าน เรื่องการอนุรักษ์ป่า ผู้ใหญ่บ้านจะจัดประชุมเพื่อนำข้อมูลที่ได้รับการจากการประชุมที่เทศบาลตำบลศิลาแลงมาแจ้งให้แก่ชาวบ้านทราบ ส่วนระดับตำบล เทศบาลตำบลศิลาแลงเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่สนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มอนุรักษ์ฯ โดยอำนวยความสะดวกด้านสถานที่ และการจัดทำเอกสาร นอกจากนี้เทศบาลตำบลศิลาแลงยังจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ เพื่อส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างหมู่บ้าน เช่น การแข่งขันกีฬา งานบุญต่าง ๆ

๓.๒ มิติความรู้ ประกอบด้วย การติดต่อสื่อสาร ในช่วงแรกที่เริ่มกลุ่มอนุรักษ์ฯ การติดต่อสื่อสารเป็นการปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างผู้นำชุมชนกับชาวบ้านที่ประสบภัยแล้งจากปัญหาที่ป่าถูกทำลาย หลังจากนั้นก็ใช้การออกตระเวนประชุมตามหมู่บ้านเพื่อรับฟังความคิดเห็น เพื่อหาข้อสรุปและนำมาเสนอยังสภาตำบลในขณะนั้น ซึ่งเป็นกลวิธีที่ส่งเสริมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง และเมื่อมีกฎระเบียบเกิดขึ้น ชาวบ้านทุกหมู่บ้านก็ย่อมจะปฏิบัติตามเพราะมาจากมติที่เป็นที่ยอมรับของทุกหมู่บ้าน สำหรับปัจจัยที่ทำให้การติดต่อสื่อสารเป็นไปอย่างสะดวก เพราะหมู่บ้านในชุมชนแห่งนี้ส่วนใหญ่เป็นชาวไทลื้อที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างแนบแน่น และต่างก็ประสบปัญหาเดียวกัน จึงทำให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมเป็นอย่างมาก ปัจจุบันกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลงยังคงใช้การจัดเวทีประชาคมหมู่บ้านและตำบลเพื่อรับฟังความคิดเห็นแนวทางป้องกัน และการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนร่วมกัน

๓.๓ มิติความสัมพันธ์ ประกอบด้วย บรรทัดฐานทางสังคม ความไว้วางใจ และการพึ่งพาอาศัย บรรทัดฐานทางสังคมซึ่งเป็นทุนทางสังคมของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้แก่ อุดมการณ์รักษาป่า และการเลี้ยงชีพสืบมา อุดมการณ์รักษาป่าเป็นระบบความคิดของชาวบ้านที่ให้ความเคารพต่อป่าไม้ในฐานะเป็นที่พึ่งพิงอันสำคัญต่อการดำรงชีวิต โดยการที่ชาวบ้านดูแลรักษาป่าไม้ ใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างถูกวิธี พร้อมทั้งปรับปรุง

พื้นฟูป่าไม้อยู่ตลอดเวลา สาเหตุที่อุดมการณ์นี้เกิดขึ้นเพราะชาวบ้านตำบลศิลาแลงมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับป่าและธรรมชาติอย่างแยกไม่ออก มีความจำเป็นที่ต้องอาศัยลำน้ำเพื่อการเพาะปลูกและอยู่อาศัย ดังนั้น การมีป่าต้นน้ำจึงเป็นสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของพวกเขาอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม บรรทัดฐานทางสังคมที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการเลี้ยงผีสบน้ำ ซึ่งมีที่มาจากการที่ลำห้วยสองสายของตำบลศิลาแลงได้ไหลมาบรรจบกัน ได้แก่ ลำห้วยหาญและลำน้ำกุน ชาวบ้านจึงเรียกว่า “ผีสบน้ำ” ซึ่งเปรียบเสมือนอารักษ์ประจำต้นน้ำที่คอยดูแลรักษาน้ำให้อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านยังมีความเชื่ออีกว่าหากทำสิ่งใดให้ผีสบน้ำโกรธ เช่น การตัดไม้ทำลายป่า หรือกินลำห้วยไว้ใช้เอง ย่อมจะถูกลงโทษจากผีสบน้ำ ทำให้มีน้ำใช้น้อยหรือฝนไม่ตก ดังนั้น บรรทัดฐานทางสังคมเรื่องผีสบน้ำ นอกจากจะเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านกตัญญูต่อแม่น้ำแล้ว ยังเป็นจารีตทางสังคมที่ทำให้ชาวบ้านต้องช่วยกันรักษาป่าไม้ควบคู่ไปด้วย

ในเรื่องความไว้วางใจ โดยภาพรวมพบว่าภายในหมู่บ้านมีความไว้วางใจต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพราะการที่สังคมยังคงสภาพความเป็นชนบท จึงทำให้ในชุมชนส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีต่อกันที่เป็นรูปแบบเครือญาติพี่น้อง ส่งผลให้ปัญหาอาชญากรรม การลักขโมยไม่เกิดขึ้น สภาพสังคมดังกล่าวสะท้อนความไว้วางใจระหว่างกันเป็นอย่างดี สำหรับความไว้วางใจที่สัมพันธ์กับกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง ก็จัดเป็นความ

สัมพันธ์ระหว่างบุคคลเช่นกัน โดยเฉพาะความไว้วางใจต่อผู้นำ การที่ชุมชนแห่งนี้สามารถรักษาป่าไว้ได้ ปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการมีผู้นำดี ที่มาจากการริเริ่มของกำนันเมืองดี บริดาวงค์ และกลุ่มผู้ใหญ่บ้านที่ตระหนักถึงปัญหาการทำลายป่าและใช้สภาตำบลเป็นเครื่องมือสำคัญในการผลักดันให้มีกฎระเบียบการจัดการป่าที่ชัดเจน และได้ถ่ายทอดอุดมการณ์เกี่ยวกับการรักษาป่าไปยังกำนันคนต่อไป ซึ่งได้ทำให้นโยบายการรักษาพื้นป่าเป็นวิสัยทัศน์ร่วมกันของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

ทุนทางสังคมในประเด็นการพึ่งพาอาศัยสมาชิกในชุมชนมีการพึ่งพาวางอาศัยกันเสมอ เห็นได้จากการทำนาเมื่อมีแรงงานไม่พอเพียง จะมีการ “เอาแรง” ในระหว่างเครือญาติและเพื่อนฝูงด้วยความสมัครใจ วัฒนธรรมนี้ถ่ายทอดมาตั้งแต่อดีตแม้ปัจจุบันก็ยังปฏิบัติกันอยู่ นอกจากนี้เมื่อมีครัวเรือนใดจัดงานสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นงานบวช งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ ชาวบ้านจะเข้าช่วยเหลือในงานอย่างพร้อมเพรียงกัน ทั้งด้านปัจจัยเงินทองและแรงงาน การช่วยเหลือนี้เป็นค่านิยมที่ชาวบ้านเห็นว่าป็นหน้าที่ของทุกคนในชุมชน การพึ่งพาอาศัยกันมีใช้มีเพียงภายในหมู่บ้านเท่านั้น แต่เป็นระหว่างหมู่บ้านด้วย เช่น กรณีงานบวชป่าที่ทั้ง ๘ หมู่บ้านให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

กระบวนการจัดการความรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง

การจัดการความรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นธรรมชาติ

โดยเริ่มจากเมื่อเกิดปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ส่งผลให้เกิดความแห้งแล้ง ไม่มีน้ำใช้ในการทำเกษตรกรรม จึงทำให้ผู้นำชุมชนและสมาชิกได้มาประชุมระดมความคิดเห็นกันเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์ป่า หลังจากนั้นจึงนำแนวทางเหล่านั้นไปปฏิบัติ และเมื่อเกิดปัญหาก็นำแนวทางของกลุ่มอนุรักษ์ มาทบทวนเพื่อหาสาเหตุของปัญหา และปรับปรุงหรือพัฒนาแนวทางการอนุรักษ์ป่าใหม่เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพที่เป็นอยู่ สำหรับกระบวนการจัดการความรู้แต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดดังนี้

๑. การสร้างความรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลงมี ๒ ลักษณะ คือ ความรู้ที่ได้มาจากการพัฒนาภายในกลุ่ม กับความรู้ที่ได้รับมาจากภายนอกกลุ่ม การสร้างความรู้ที่มาจากการพัฒนาภายในกลุ่มมีบทบาทสำคัญต่อการบริหารจัดการป่าที่ยั่งยืนของชุมชนศิลาแลง เมื่อชุมชนได้รับกระทบทางลบจากการตัดไม้ทำลายป่า ชุมชนจึงได้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ใช้การรวมกลุ่มเพื่อหาทางออกในการจัดการกับปัญหาดังกล่าว โดยใช้การตระเวนไปยังแต่ละหมู่บ้านเพื่อจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การสร้างความรู้ส่วนมากจึงมักมาจากภูมิปัญญาของชาวบ้านเอง สำหรับความรู้ที่ได้รับจากภายนอกกลุ่ม ส่วนมากจะเป็นการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐเพื่อร่วมกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

๒. การจัดเก็บความรู้ของกลุ่มอนุรักษ์มี ๒ ลักษณะ คือ ระบบที่จัดเก็บไว้ในตัวคน

และระบบที่จัดเก็บไว้นอกตัวคน การจัดเก็บความรู้ส่วนมากเป็นระบบที่จัดเก็บไว้ในตัวคน ความรู้เหล่านี้จะถูกจัดเก็บในตัวคนที่เป็นความทรงจำ และทักษะการจัดการป่า สำหรับระบบที่จัดเก็บไว้นอกตัวคนของกลุ่มอนุรักษ์ จะเป็นวารสารประชาสัมพันธ์ รูปภาพ ฎระเบียบ ตำบลว่าด้วยการรักษาป่าและป้องกันป่า ซึ่งเทศบาลตำบลศิลาแลงเป็นผู้จัดทำขึ้น

๓. การแบ่งปันความรู้ของกลุ่มอนุรักษ์มีหลายวิธี ได้แก่ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การสอน การเล่าประสบการณ์ การอบรม การลงมือปฏิบัติจริง และการสร้างเครือข่าย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเป็นการแบ่งปันความรู้ระหว่างสมาชิกในกลุ่มอนุรักษ์ในลักษณะการจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทั้งในระดับหมู่บ้าน และระดับตำบลที่มีองค์การบริหารส่วนตำบลศิลาแลงเป็นผู้สนับสนุน การแบ่งปันความรู้ที่เป็นการสอนเกิดขึ้นทั้งในครอบครัวและโรงเรียน สำหรับระดับครอบครัว ที่มักจะสอนให้เด็กสำนึกถึงคุณค่าของป่าโดยใช้ประสบการณ์ หรือความรู้ที่ตนมีอยู่สอดแทรกไปกับวิถีการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน และระดับโรงเรียน กลุ่มอนุรักษ์ ร่วมกับโรงเรียน ในชุมชนจัดหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการบริหารจัดการป่าชุมชน โดยบูรณาการเข้ากับกระบวนการเรียนการสอนให้กับนักเรียนได้ตระหนักถึงคุณค่าและการอนุรักษ์ป่าไม้ การเล่าประสบการณ์ ชาวบ้านส่วนใหญ่ในชุมชนโดยเฉพาะผู้สูงอายุมักจะนำเรื่องราวที่ตนเองหรือเพื่อนบ้านเคยประสบการณ์เกี่ยวกับป่าเมื่อครั้งวัยเยาว์ มาเล่าให้ลูกหลานฟังอยู่เสมอ บางเรื่องเล่าถึงสภาพป่าที่เคยอุดม

สมบูรณในอดีต ประโยชน์ที่ได้จากการมีป่า และบางเรื่องก็เป็นอุทาหรณ์ให้ช่วยกันอนุรักษ์ และหวงแหนป่า การแบ่งปันความรู้ลักษณะ การอบรม เช่น การฝึกอบรม อปพร. เพื่อ สนับสนุนกิจกรรมการป้องกันไฟป่า การฝึก อบรมเพื่อถ่ายทอดความรู้การจัดการป่าให้แก่ เยาวชนและประชาชน ในเรื่องการลงมือปฏิบัติ จริงถือเป็นการแบ่งปันความรู้ทางอ้อมการลงมือ ปฏิบัติจริงปรากฏชัดเจนทั้งระดับครอบครัว ที่พ่อแม่ ญาติตายายปฏิบัติให้ลูกหลานเห็น ไม่ว่าจะเป็น เป็นการประกอบพิธีกรรมที่แสดงความกตัญญู ต่อป่า การใช้ประโยชน์จากป่า หรือพาไปปฏิบัติ แบบอย่างการปลูกป่าสิ่งเหล่านี้ทำให้เยาวชนนำ มาใช้เป็นแบบอย่าง และการสร้างเครือข่าย กลุ่ม อนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลงเข้าร่วมกับเครือข่าย อีกเมืองน่าน ซึ่งเป็นเครือข่ายองค์กรชุมชนที่ เข้มแข็งของจังหวัดน่าน เครือข่ายแห่งนี้มุ่ง ดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้น การเข้าร่วมเครือข่ายอีกเมืองน่านจึงทำ ให้เกิดการถ่ายทอดบทเรียน ประสบการณ์ และ เป็นแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน

๔. การประยุกต์ใช้ความรู้ กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้นำความรู้เรื่องการอนุรักษ์ป่ามาประยุกต์ใช้ กับค่านิยม ความเชื่อต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการ ดำรงชีวิตของชาวบ้าน เช่น การนำความเชื่อ ของชาวบ้านมาประยุกต์กับการอนุรักษ์ป่า ชุมชนภาคเหนือส่วนมากมีความเชื่อดั้งเดิมเรื่อง ผีขุนน้ำหรือผีสบน้ำ โดยใช้การเซ่นไหว้เพื่อ แสดงความเคารพและขอให้ผีช่วยปกป้องรักษา ต้นน้ำให้พอเพียงต่อการดำรงชีพ การประกอบ พิธีกรรมดังกล่าวเป็นสิ่งเตือนสติให้ชาวบ้านร่วมกัน ดูแลรักษาป่าไม่ให้คงอยู่ ชุมชนยังมีความเชื่อ เรื่องผีป่า หากชาวบ้านเข้าป่าแล้วไปทำสิ่งล่วง

เกินกับป่าหรือตัดต้นไม้ ผีป่าจะลงโทษ ไม่ว่าจะเป็น บ้านดลให้ฝนตกน้ำป่าไหลหลาก ผันร้าย หรือเจ็บไข้รักษาไม่หาย นอกจากนี้กลุ่มอนุรักษ์ฯ ยังนำพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ ใช้เพื่ออนุรักษ์ป่า ซึ่งคือการบวชป่า สำหรับป่า หรือต้นไม้ที่ผ่านการบวชแล้ว จะเสมือนเป็น พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่ไม่มีใครบุกรุกทำลาย เพื่อป่า จะได้ฟื้นฟูสภาพสู่ความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง

ความรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง

ความรู้ที่เกิดจากกระบวนการจัดการ ความรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง ได้แก่ การบริหารจัดการป่าตามกรรมสิทธิ์ การป้องกัน ป่า การฟื้นฟูป่า การอนุรักษ์ป่า การใช้ประโยชน์ จากป่า การจัดการน้ำ และการจัดตั้งกองทุนป่า ชุมชนศิลาแลง เรื่องการจัดการป่าตามกรรมสิทธิ์ กลุ่มอนุรักษ์ได้จัดประเภทป่าตามกรรมสิทธิ์ เป็น ๒ ประเภท คือ ป่าชุมชนของตำบล จำนวน ๑๐,๑๒๕ ไร่ ซึ่งประชาชนในตำบลศิลาแลงทุก คนต้องช่วยกันดูแลรักษา โดยมีการกำหนดกฎ ระเบียบว่าด้วยการรักษาป่าและป้องกันไฟป่า ของตำบล และประเภทที่ ๒ ป่าชุมชนของ หมู่บ้าน เป็นป่าที่แต่ละหมู่บ้านจะต้องอนุรักษ์ไว้ หมู่บ้านแต่ละแห่งจะมีการกำหนดกฎระเบียบ การดูแลป่าเช่นเดียวกัน ความรู้เรื่องการป้องกัน ป่า ได้แก่ การออกตรวจป่า กฎหมายหมู่บ้าน หากหมู่บ้านใดมีสมาชิกในหมู่บ้านเข้าไปตัดไม้ ในเขตป่าชุมชนโดยไม่ได้รับอนุญาตจะถูกตัด สิทธิการรับประโยชน์สนับสนุนงบประมาณจาก เทศบาลตำบลศิลาแลง และการทำแนวกันไฟ และลาดตระเวน ความรู้เรื่องการฟื้นฟูป่า ได้แก่ การปลูกป่า และการทำฝายแม้ว สำหรับการ อนุรักษ์ป่า ได้แก่ การบวชป่าชุมชน ความรู้

เรื่องการใช้ประโยชน์จากป่า ได้แก่ การย้อมผ้า สัณนิษฐาน และการใช้ประโยชน์จากป่าในฐานะที่ป่าเป็นแหล่งพืชอาหาร ไม้ใช้สอย และสมุนไพร ความรู้เรื่องการจัดการน้ำ ได้แก่ การจัดตั้งองค์กรเหมืองฝาย ที่มีการจัดระบบการ

จัดสรรน้ำให้แก่พื้นที่การเกษตรของชาวบ้าน โดยให้ชาวบ้านรู้จักการแบ่งปันประโยชน์ร่วมกัน และการจัดตั้งกองทุนป่าชุมชนศิลาแลง เพื่อนำเงินกองทุนมาใช้ในกิจกรรมการบริหารจัดการป่าอย่างเกิดประสิทธิภาพ

ตารางที่ ๑ ความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมกับการจัดการความรู้

ทุนทางสังคม	การจัดการความรู้			
	การสร้างความรู้	การจัดเก็บความรู้	การแบ่งปันความรู้	การประยุกต์ใช้ความรู้
เครือข่ายทางสังคม	✓			
ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม	✓	✓	✓	
การติดต่อสื่อสาร	✓			
บรรทัดฐานทางสังคม				✓
ความไว้วางใจ			✓	
การพึ่งพาอาศัย	✓			

การวิเคราะห์ทุนทางสังคมกับการจัดการความรู้สู่ชุมชนพึ่งตนเอง

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม อาจสรุปโดยรวมว่า ทุนทางสังคมของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง ประกอบด้วย เครือข่ายทางสังคม ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การติดต่อสื่อสาร บรรทัดฐานทางสังคม ความไว้วางใจ และการช่วยเหลือเกื้อกูล ทุนทางสังคมเหล่านี้มีความสัมพันธ์ต่อการจัดการความรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลง แบ่งได้ตามกระบวนการ

การจัดการความรู้ตามตารางที่ ๑

ตามตารางที่ ๑ เครือข่ายทางสังคมมีความสัมพันธ์กับการสร้างความรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ เพราะเครือข่ายทางสังคมภายในกลุ่มเป็นเครือข่ายสังคมแบบเครือญาติ ชาวบ้านส่วนใหญ่ตำบลมีเชื้อสายไทลื้อ และอยู่ร่วมกันในชุมชนมาเป็นเวลานานตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ทำให้ความสัมพันธ์มีความใกล้ชิดและคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี ความสัมพันธ์ที่แนบแน่นนี้ทำให้ชาวบ้านกล้าแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ในการจัดการกับปัญหาป่า ซึ่งเอื้อต่อการสร้างความรู้

เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าสำหรับทุนทางสังคมที่เป็นปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ถือว่ามีความสัมพันธ์กับกระบวนการจัดการความรู้ถึง ๓ กระบวนการ ได้แก่ การสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ และการแบ่งปันความรู้ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนศิลาแลงเป็นแบบพบหน้า เช่น การสนทนา ปรีกษาหารือ เล่าเรื่องที่ประสบ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเหล่านี้ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์นำไปสู่การร่วมมือ ขบคิดเพื่อจัดการปัญหา ซึ่งย่อมนำไปสู่การสร้างความรู้ใหม่ นอกจากนี้การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งยังทำให้ผู้ฟังนำความรู้ที่ได้รับจากการบอก สอน และฟัง จัดเก็บไว้ในตนเองเป็นส่วนใหญ่ในรูปความทรงจำ ทั้งนี้การปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ยังทำให้มีการแบ่งปันความรู้ ควบคู่กันไปด้วย

สำหรับการติดต่อสื่อสารเป็นทุนทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับการสร้างความรู้ การติดต่อสื่อสารอย่างต่อเนื่องเป็นช่องทางสำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างความรู้ โดยการประชุมของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลงมี ๒ ระดับ ได้แก่ การประชุมของหมู่บ้าน และการประชุมของคณะกรรมการกองทุนป่าชุมชนศิลาแลง การประชุมของหมู่บ้านแต่ละแห่งดำเนินการโดยคณะกรรมการบริหารหมู่บ้านเพื่อสรุปผลการบริหารจัดการปารวมทั้งปัญหาที่เกิดขึ้น และกลุ่มอนุรักษ์ฯ ยังออกไปจัดประชุมสัญจรตามหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจแก่ประชาชน รวมทั้งขอรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนเกี่ยวกับการรักษาป่าไม้ การติดต่อสื่อสารของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่ผ่านมาเป็นทั้งแบบทางเดียวและสองทาง ที่

ทำให้เกิดการเรียนรู้ และสรุปบทเรียนร่วมกันจนสังเคราะห์ไปสู่องค์ความรู้ใหม่ที่สามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ได้

ทุนทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับการสร้างความรู้เช่นกัน คือบรรทัดฐานทางสังคม เพราะผลกระทบที่เลวร้ายจากปัญหาป่าไม้ถูกทำลาย จึงทำให้มีการฟื้นฟูอุดมการณ์เรื่องอนุรักษ์ป่าจนทำให้เกิดเป็นบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อการสร้างความรู้เพื่อการจัดการป่าให้อุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน นอกจากนี้บรรทัดฐานทางสังคมยังมีความสัมพันธ์การประยุกต์ใช้ความรู้ด้วย กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้นำประเพณีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับป่า เช่น การเช่นไหว้ผีสบน้ำ ผีห้วย ผีดอย รวมทั้งการบวชป่า มาปฏิบัติอย่างต่อเนื่องควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ป่า เพื่อเป็นการกระตุ้นเตือนสติให้ชาวบ้านระลึกถึงคุณค่าของป่าไม้ของตน

ความไว้วางใจเป็นทุนทางสังคมที่มีความสัมพันธ์ต่อการแบ่งปันความรู้ของกลุ่มอนุรักษ์ฯ เพราะสภาพสังคมยังคงเป็นแบบชนบทที่เป็นความสัมพันธ์แบบเครือญาติจึงทำให้เกิดความไว้วางใจต่อกันซึ่งที่เป็นการคาดหวังเกี่ยวกับพฤติกรรมหรือการปฏิบัติที่ดีของผู้อื่นต่อตนเอง การแบ่งปันจึงเกิดขึ้นเมื่อผู้แบ่งปันมีความไว้วางใจให้ต่ออีกฝ่ายหนึ่ง นอกจากนี้การแบ่งปันความรู้ยังแฝงความมุ่งหวังจะให้ผู้ได้รับความรู้นำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ซึ่งในกรณีนี้คือการอนุรักษ์ป่าและต้นน้ำ เช่น การแบ่งปันความรู้ภายในกลุ่ม เมื่อผู้ใหญ่ในครอบครัวให้ความไว้วางใจต่อลูกหลาน ก็แบ่งปันความรู้เกี่ยวกับการรักษาป่าและใช้ประโยชน์

จากป่าให้ภายในตำบลที่มีการจัดฝึกอบรมเรื่องป่าให้แก่ประชาชนซึ่งมีชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความสนใจร่วมก็เป็นการแสดงถึงความไว้วางใจของผู้ได้รับความรู้ต่อผู้ให้ความรู้ สำหรับทุนทางสังคมที่เป็นการพึ่งพาอาศัยมีความสัมพันธ์การสร้างความรู้ การพึ่งพาอาศัยมักพบในสังคมที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่แนบแน่น ยิ่งในสังคมชนบทที่แม้มีคนไม่มากนัก แต่คนส่วนใหญ่รู้จักคุ้นเคยตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ หากประสบปัญหาอย่างเดียวกันคนเหล่านี้ก็ยิ่งรวมตัวกันง่ายขึ้น เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังนั้นจากปัญหาก็ยังแล้งของการบุกรุกถางป่าที่ทุกคนได้รับความเดือดร้อน จึงจุดประกายทำให้มีการแลกเปลี่ยนแนวคิดเพื่อหาทางออกในการจัดการกับปัญหา

ดังนั้นศักยภาพในการจัดการกับวิกฤติป่าไม้ของกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนศิลาแลงที่ผ่านมา ได้ใช้การระดมความคิดเห็นจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อหาทางออกที่ดีที่สุดในการแก้ไขปัญหา จนทำให้ป่ากลับฟื้นสภาพสมบูรณ์อีกครั้ง ความสำเร็จที่เกิดขึ้นได้แสดงถึงการมีทุนทางสังคมที่ดี ซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อการทำงานร่วมกันของชุมชน และการจัดการความรู้ เพราะการมีทุนทางสังคมเสมือนเป็นช่องทางที่ทำให้เข้าถึงการแลกเปลี่ยนความรู้ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเกี่ยวกับความรู้ได้ง่ายขึ้น ซึ่งนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อการบริหารจัดการป่า องค์ความรู้เหล่านี้ได้ขับเคลื่อนให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ โดยจัดเป็นการพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าไม้ได้อย่างไม่ทำให้เสียสมดุล

ต่อระบบนิเวศน์ พร้อมทั้งอนุรักษ์ป่าไม้ไม่ให้ถูกทำลายไปพร้อม ๆ กัน

อภิปรายผล

ทุนทางสังคมเป็นทรัพยากรของชุมชนที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคม ที่อำนวยความสะดวกต่อการใช้ชีวิตร่วมกันของชาวบ้าน และการจัดการความรู้ของชุมชน การศึกษาพบว่ามีทุนทางสังคม ๖ ลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการความรู้จนทำให้ชุมชนลดการพึ่งพิงจากภายนอกได้ ซึ่งสามารถแบ่งได้ตามแนวคิดของ Nahapiet and Ghoshal (1998, p.244) เป็น ๓ มิติ ดังนี้

๑. มิติโครงสร้างเป็นทุนทางสังคมที่เป็นช่องทางการเชื่อมต่อทางสังคมระหว่างบุคคล กลุ่มและชุมชน ซึ่งทำให้สามารถเข้าถึงการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้สะดวกยิ่งขึ้น ทั้งนี้ยังก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางความรู้ด้วยมิติโครงสร้างประกอบด้วย เครือข่ายทางสังคม และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เครือข่ายทางสังคมเป็นชุดของกลุ่มที่อาจเป็นบุคคล องค์กร หรือชุมชนที่มีการติดต่อสื่อสารกันโดยใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งมีหลายลักษณะ เช่น เครือญาติ เพื่อน เครือข่ายองค์กรชุมชน เป็นต้น นภาภรณ์ หะวานนท์ และคณะ (๒๕๕๐, หน้า ๕๑) เห็นว่าการสร้างเครือข่ายให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชนทำให้เกิดความสัมพันธ์แบบวิสาสะ มีผลทำให้ผู้เข้ามาติดต่อสัมพันธ์กันได้สร้างนิสัยของความร่วมมือกันสามารถผนึกกำลังทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ ก่อให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะในหมู่

สมาชิก สำหรับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม จัดเป็นทุนทางสังคมที่เป็นช่องทางของการไหลผ่านของทั้งข้อมูลข่าวสาร ทรัพยากร รวมทั้งความรู้ ดังนั้นการจัดการความรู้อย่อมจะเกิดขึ้นไม่ได้หากขาดการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมมี ๒ ลักษณะ ได้แก่ การปฏิสัมพันธ์แบบพบหน้า และการปฏิสัมพันธ์แบบไม่ได้พบหน้า

๒. มิติความรู้เป็นทุนทางสังคมที่มีลักษณะเป็นกิจกรรมที่บุคคล องค์กร หรือชุมชนได้ทำการติดต่อสื่อสารที่เป็นสาระ รวมทั้งแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์ และความรู้กับบุคคล องค์กร หรือชุมชนอื่น มิติความรู้ประกอบด้วยการติดต่อสื่อสาร ซึ่งเป็นการส่งข้อมูลข่าวสารจากบุคคลหนึ่งไปยังบุคคลหนึ่งหรือหลายคน เพื่อให้เข้าใจความหมายของข้อมูลข่าวสาร และเกิดความเข้าใจอันดีระหว่างกัน การเข้าถึงความรู้จำเป็นต้องมีการติดต่อสื่อสารกับผู้ที่มีความรู้ การติดต่อสื่อสารของชุมชนมีทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การติดต่อสื่อสารนี้อำนวยต่อการจัดการความรู้ เพราะเมื่อสมาชิกในชุมชนประสบปัญหาสาธารณะ ชุมชนต้องใช้ในการติดต่อสื่อสารเป็นเครื่องมือ เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ระบุนโยบายที่เกิดขึ้น พร้อมกำหนดแนวทางในการแก้ไขร่วมกัน นอกจากนี้การแบ่งปันความรู้ระหว่างบุคคลที่เกิดขึ้นล้วนมาจากการติดต่อสื่อสารทั้งสิ้น ดังนั้น การติดต่อสื่อสารจึงเป็นทุนทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับการจัดการความรู้อย่างแยกไม่ออก

๓. มิติความสัมพันธ์เป็นทุนทางสังคม ซึ่งเป็นทรัพยากรทางสังคมที่ชุมชนได้สร้างขึ้น

และมีอิทธิพลผ่านสัมพันธ์ภาพระหว่างกัน มิติความสัมพันธ์ประกอบด้วย บรรทัดฐานทางสังคม ความไว้วางใจ การพึ่งพาอาศัย บรรทัดฐานทางสังคม หมายถึงกฎกติกาที่ไม่เป็นทางการที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน บรรทัดฐานทางสังคมต้องสอดคล้องกับคุณธรรม จริยธรรม และต้องได้รับการยอมรับและเป็นพันธะสัญญาร่วมกัน ชุมชนที่สมาชิกส่วนใหญ่ให้ความสำคัญต่อคุณค่าของบรรทัดฐานทางสังคม บรรทัดฐานทางสังคมมีอิทธิพลต่อกระบวนการแลกเปลี่ยน และการเปิดช่องทางเพื่อให้เข้าถึงบุคคล หรือกลุ่มเพื่อการแลกเปลี่ยนความรู้ (Nahapiet & Ghoshal, 1998, p. 255) สำหรับความไว้วางใจหมายถึงความสมัครใจที่พร้อมจะได้ผลร้าย แต่มีพื้นฐานอยู่บนความคาดหวังในทางบวกต่อการปฏิบัติของบุคคลอื่น Putnam (1993, p. 171) เห็นว่าความไว้วางใจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความร่วมมือ ความไว้วางใจภายในชุมชน มีเป็นลักษณะ ความไว้วางใจต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สำหรับการจัดการความรู้ ความรู้ส่วนใหญ่ในชุมชนมีลักษณะเป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในบุคคล จึงต้องอาศัยกลไกการแลกเปลี่ยนความรู้ อย่างไรก็ตามจำเป็นต้องมีความไว้วางใจให้ซึ่งกันและกันจึงจะสามารถถ่ายทอดความรู้ระหว่างกันได้ ชุมชนที่สมาชิกให้ความไว้วางใจซึ่งกันและกันถือเป็นทุนทางสังคมที่ดีที่ทำให้เกิดความเต็มใจในการแลกเปลี่ยนทรัพยากรที่สำคัญ รวมถึงประสบการณ์และความรู้ระหว่างกัน และยังช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและลดต้นทุนในการทำงานด้วย และการพึ่งพาอาศัยมักเกิดขึ้นจากความต่อเนื่องของการ

กระทำที่ยอมสละอะไรบางอย่างเพื่อให้เกิดผลดี
บางอย่างต่อบางคนในช่วงขณะหนึ่ง แต่จาก
การกระทำเหล่านั้นโดยรวมทั้งหมดจะส่งผลดีต่อ
สมาชิกทุกคนโดยรวม (นภาพรณี หะวานนท์
และคณะ, ๒๕๕๐, หน้า ๕๐) ในชุมชนการ
พึ่งพาอาศัยนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการอยู่
ร่วมกัน เพราะเป็นพื้นฐานให้เกิดความร่วมมือ
ร่วมใจกันทำงานเพื่อส่วนรวม รวมทั้งเป็นแรง
จูงใจช่วยให้เกิดการแบ่งปันทรัพยากร ข้อมูลข่าว
สาร ความรู้ และสิ่งที่มีประโยชน์ให้แกกัน

ดังนั้น การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน
จึงควรมีทุนทางสังคมเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่
สำคัญ ได้แก่ เครือข่ายทางสังคม ปฏิสัมพันธ์
ทางสังคม การติดต่อสื่อสาร บรรทัดฐานทาง
สังคม ความไว้วางใจ และการพึ่งพาอาศัย
เนื่องจากทุนทางสังคมได้เอื้ออำนวยต่อการ
ดำเนินงานต่าง ๆ ของชุมชนให้ราบรื่น ทั้งยังมี
ความสัมพันธ์กับการจัดการความรู้ของชุมชน
เพราะช่วยขับเคลื่อนให้เกิดกระบวนการสร้าง
ความรู้ การจัดเก็บความรู้ การแบ่งปันความรู้
และการประยุกต์ใช้ความรู้ นำไปสู่องค์ความรู้
ใหม่ที่เกิดการพึ่งพากันเองภายในชุมชน
หรือเรียกว่าชุมชนพึ่งตนเอง

ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา

๑. การมีทุนทางสังคมที่ดีภายใน
ชุมชนย่อมเอื้อต่อการจัดการความรู้ จนทำให้

ชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ อย่างมี
ประสิทธิภาพยังผลให้ชุมชนมีคุณภาพชีวิต
ที่ดีขึ้น ดังนั้นการที่ภาครัฐจะสนับสนุนให้เกิด
การรวมกลุ่มต่าง ๆ ไม่ใช่มีเพียงเงินเป็นปัจจัย
สำคัญเท่านั้น แต่ต้องคำนึงว่าในชุมชนเหล่านั้น
จะต้องมีทุนทางสังคมที่ดี ซึ่งจะเป็นตัวประสาน
ความร่วมมือซึ่งนำไปสู่ความอยู่รอดของกลุ่มด้วย

๒. การพัฒนาที่นำไปสู่ความยั่งยืนของ
ชุมชน คือการเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ เพราะจะ
ทำให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของสมาชิก โดย
การสร้างกิจกรรมที่หลากหลาย ที่เกิดการเรียนรู้
มากขึ้นทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน และ
สร้างความร่วมมือในลักษณะเครือข่ายที่
กว้างขวาง เพื่อทำให้เกิดความรู้ใหม่ที่จะนำ
ไปสู่ความเข้มแข็งของสมาชิกและชุมชน

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

๑. ศึกษากระบวนการจัดการความรู้
ขององค์กรชุมชนที่ประสบความสำเร็จในแต่ละ
ภูมิภาค

๒. ศึกษาวัฒนธรรมของการจัดการความ
รู้ขององค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งที่
แตกต่างกัน

๓. ศึกษาโดยการเปรียบเทียบทุนทาง
สังคมที่มีความสัมพันธ์กับการจัดการความรู้
ขององค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้ง
ที่แตกต่างกัน

รายการอ้างอิง

- นภาพกรณ์ หะวานนท์ และคณะ. (๒๕๕๐). *ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- Adler, P. S., & Kwon, S.W. (2009). Social Capital: the Good, the Bad, and the Ugly. *Marshall Research Paper Series Working Paper MKT 03-09*. Los Angeles: USB Marshall School of Business.
- Alavi, M., & Leidner D. E., (2001). Review: Knowledge management and knowledge Management system: Conceptual foundations and research issues. *MIS Quarterly*, 25 (1), 107-136.
- Davenport, T., & Prusak, L. (1998). *Working knowledge – How organizations manage What they know*. Boston: Harvard Business School Press.
- Nahapiet, J., & Ghoshal, S. (1998). Social Capital, Intellectual Capital and the Organizational Advantage, *Academy of Management Review*, 23(2), 242-266.
- Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- . (1995). Bowling alone : America's declining social capital. *Journal of Democracy*, 6 (1), 65-78.